

MÁRKU ANITA

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Intézet; Pannon Egyetem,
Nyelvtudományi Doktori Iskola

marku.anita@gmail.com

A kódváltás pragmatikai okai, megítélése a kárpátaljai magyarok körében

The 312 discourses of the Transcarpathian recorded material store and the results of a survey conducted among 387 Transcarpathian Hungarians aim to present the attitudes existing in connection with codeswitching in a communicational situation. The majority of the interviewed subjects use code switching strategy as part of their competence. These people were capable of choosing a language appropriately in accordance with the situation, or reacted with code switching on the altered circumstances.

1. Bevezetés

Kárpátalján több mint 100 nemzetiség és kultúra él egymás mellett, nyelvileg egymásra hatva. A mindennapokban (két-, illetve háromnyelvű környezetben: magyar, ukrán, orosz) a kárpátaljai magyarok többségének a hatékony kommunikáció érdekében L1 nyelve mellett egy másik nyelvet/nyelvváltozatot is szükséges használnia, nyelvet/kódot kell váltania.

Kevés ismerettel rendelkezünk a kárpátaljai magyar nyelvhasználat egyik kontaktushatásból eredő jelenségéről, a kódváltásról.

Grosjean meghatározása szerint a kódváltás (codeswitching) két vagy több nyelv váltakozó használata egy megnyilatkozáson vagy társalgáson belül (1982: 145). A kétnyelvűségi szakirodalomban a kódváltást vagy nyelvváltást mint a bilingvizmus egyik jellemző kísérőjegyét tárgyalják, s gyakran úgy emlegetik, mint az identitás kifejezésének, a csoporton belüli szerepek meghatározásának vagy a szituációváltozás jelölésének az eszközét (Gumperz, 1982: 70). Míg a szakirodalomban a nyelvválasztást a helyi beszélési normák és szabályok fényében, addig a kódváltást a kétnyelvű egyének interakciós sajátságaként elemzik (Bartha, 1999: 88–89).

Kárpátalján más kutatások kereteiben először Csernicskó István (1998, 1999, 2003) és Beregszászi Anikó (2004) foglalkozott a kérdéssel. Megállapítják, hogy „a kódváltások alacsony száma valószínűleg azzal magyarázható, hogy mivel a kárpátaljai magyarság jelentős része homogén tömbön belül él, azonosságtudata határozott, a csoportközi kommunikációban szinte kizárólag a magyar nyelvet használja, a közösség a kárpátaljai magyar beszélő kárpátaljai magyarral interakcióban elsősorban nem a nyelvek közötti kódváltást használja a kontextus és a szerepek megváltozásának jelölésére” (Beregszászi, 2004: 36). Az első olyan kutatás, amelyben expliciten is rákérdeztünk a kódváltási szokásokra és a

hozzá kapcsolódó attitűdökre, 2006-ban történt egy kérdőíves felmérés során, melyet 116 magyar nemzetiségű hallgató körében két kárpátaljai felsőoktatási intézményben (az Ungvári Nemzeti Egyetemen és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán) végeztünk el. A megkérdezett 116 egyetemista és főiskolás 61%-a igennel, 37% pedig nemmel válaszolt arra a kérdésre, miszerint *Előfordult-e, hogy egy beszélgetés alatt több nyelvet is használt vagy nyelvet váltott?* A válaszadók egyharmada a nyelvtudás hiányossága miatt nem tud a kódváltás stratégiájával élni, még akkor sem, ha ez lenne a szerintük helyénvaló, tehát kommunikatív kompetenciájuknak része ez a stratégia (vö. Márku, 2008, 2009). 2009-ben egy újabb kérdőíves kutatás során immár a kárpátaljai magyarság több szempontból rétegzett mintáján is rákérdeztünk a szituatív nyelvhasználati stratégiáira, a kódváltás és szókölcsönzéssel szembeni attitűdökre. Az alábbiakban az összetett felmérés részeredményeit közöljük.

2. A kutatás módszere, a minta

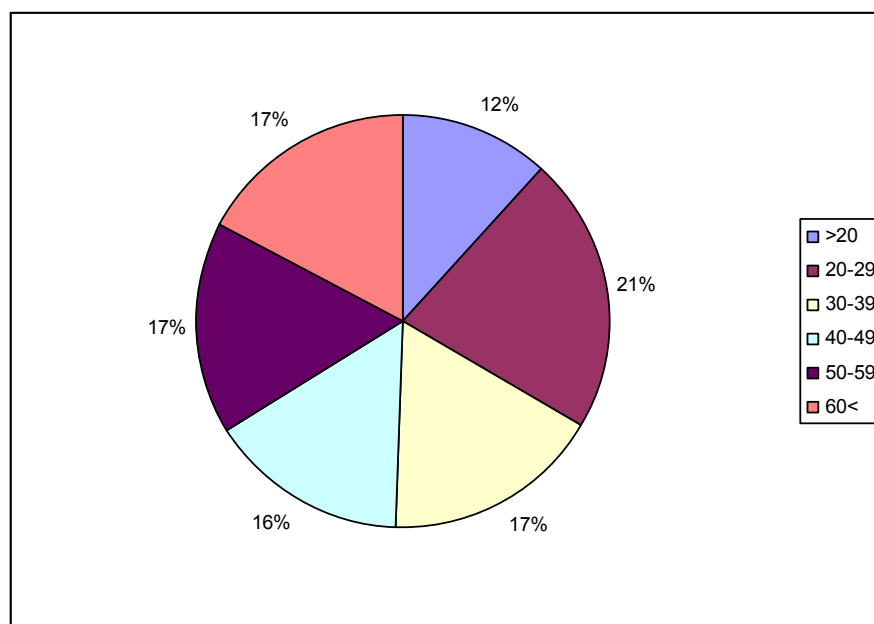
2.1. A kérdőíves felmérés mintája

Kárpátalján 169 olyan település van, ahol legalább 10 magyar él. Nyilvánvalóan nem cél ezek mindegyikének a bevonása egy vizsgálatba, gyakorlatias megfontolásokból elegendő 20-30 településről venni a mintát. A kutatás tervezésekor ezért szigorú szempontok alapján (clusterelemzés, a magyarok lélekszámát figyelembe véve, településtípus fontossági és arányos megoszlása stb.) 27 településre alakítottuk ki a több szempontból (nem, korcsoport, iskolai végzettség és településtípus) rétegzett mintát összesen 387 főre (vö. Márku, 2011). A továbbiakban a kutatást *Rétegzett 2009* néven említjük.

1. táblázat: A minta megoszlása nemek szerint

Rétegzett 2009		
	N	%
Férfi	167	43
Nő	220	57
Összesen	387	100

A megkérdezett 387 adatközlő közül 167 férfi (43%), 220 nő (57%). Faluban él az adatközlők 61%-a (234 fő), városi 28%-uk (107 fő), és városi típusú településen él 12% (46 fő). Legtöbben a Beregszászi járásban élnek. A járásonkénti megoszlás a 2. táblázatban látható.

1. ábra: Rétegzett 2009/korcsoport; N=387

2. táblázat: A Rétegzett 2009 minta járasonkénti megoszlása

Járás	N	%
Ungvári	53	14
Munkácsi	50	13
Beregszászi	143	37
Nagyszőlősi	93	24
Egyéb/szórvány	48	12
Összesen	387	100

Az adatközlők közül 382-en adták meg legmagasabb iskolai végzettségüket. Legtöbben középiskolát (vagy gimnáziumot, líceumot) végeztek, tehát szakképesítés nélküli érettségivel rendelkeznek.

3. táblázat: A Rétegzett 2009 minta megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint

Végzettség	N	%
1–4. osztály	4	1
5–8/9. osztály	94	25
Középiskola	169	44
Szakiskola, szakközép, technikum	64	17
Főiskola, egyetem	51	13
Összesen	382	100

Az adatközlők döntő többsége, 86%-a magyarnak vallotta magát, 13%-uk pedig az ukrán nemzetiséghez tartozónak. 1-1 adatközlő orosznak/cigánynak, ketten pedig magyar–német identitásúnak mondták magukat.

4. táblázat: A Rétegzett 2009 megoszlása nemzetiség szerint

Nemzetiség	N	%
Magyar	327	86
Ukrán	50	13
Orosz	1	0
Egyéb (cigány)	1	0
Német–magyar	2	1
Összesen	381	100

Az anyanyelvi megoszlásnál a magyar anyanyelvűek vannak legtöbben (94%); az ukrán nemzetiségűek közül is legtöbben a magyart jelölték meg anyanyelvüknek. Az ukrán anyanyelvűek száma mindössze 17, míg az ukrán nemzetiségűeké 50 fő.

5. táblázat: A Rétegzett 2009 megoszlása anyanyelve szerint

Anyanyelv	N	%
Magyar	364	94
Ukrán	17	4
Orosz	2	1
Magyar–ukrán	2	1
Magyar–orosz–angol	1	0
Összesen	386	100

Az adatközlők kiválasztásánál szempont volt továbbá, hogy:

- a terepmunkás (TM) adatközlőket (AK) az adott településen bárhol kereshet;
- egy háztartásból csak egy személyt kérdezzon meg (egy háztartás alatt értjük az egy lakcím alatt élő személyeket);
- a TM a kérdőívek kitöltése közben készítsen hanganyagot (a kérdőívek legalább 50%-ánál).

Az adatközlőket egy 58 kérdésből álló nyelvhasználati kérdőív kitöltésére kértük, melyben a nyelvhasználatra, a különböző szintereken történő nyelvválasztásra, az identitásra, a kétnyelvűségi jelenségek (szókölcsönzés, kódváltás) használatára és a hozzájuk fűződő attitűdök feltérképezésére irányuló nyílt és zárt kérdések szerepeltek.

2.2. Beszélt nyelvi és egyéb korpuszok a kódváltás jelenségének vizsgálatahoz

A Hodinka Antal Intézet több mint 300 órányi digitalizált hanganyagtárából olyan hanganyagokat válogattunk ki, amelyekben előfordulnak kódváltási jelenségek.

Felhasználtunk félig-struktúrált interjúkat, melyeket Kárpátalja 70 magyarlakta településén készítettünk. Továbbá készítettünk hanganyagokat: a nyelvvelasztási kérdőívek kitöltése alatt rögzítettünk kötetlen csoportos beszélgetéseket, spontán hangfelvételeket, sajtótermékekből és szépirodalmi alkotásokból is gyűjtöttünk anyagot, amelyek szintén élőbeszédből származnak, vagy azt próbálják meg visszaadni, továbbá írott beszélt nyelvi példákat is gyűjtöttünk (online nyelvhasználat chatszobákban), melyek szintén kellőképpen informálisak és spontának, hogy általuk érdemben lehessen vizsgálni a kódváltás (CS) jelenségét.

6. táblázat: A kódváltás-korpusz megoszlása

Beszélt nyelvi korpusz		Írott nyelvi korpusz		Írott-beszélt nyelvi korpusz	
A kárpátaljai magyar hanganyagtár interjúból	53	szépirodalom	148	Skype, chatszobák	9
Kérdőíves felmérés közben rögzített, valamint spontán megfigyelések és felvételek	20	sajtó	14	Közösségi oldalak (Facebook, iWiW)	40
Értekezlet hanganyagában	28				
Összesen	101	162		49	
Mindösszesen	312 megnyilatkozás				

2.3. Az adatok feldolgozása

A kérdőíves adatok statisztikai elemzését az SPSS 11.0 számítógépes adatfeldolgozó programmal, a kérdőív nyitott kérdéseit, az interjúkat, beszédhelyzeteket és sérelemtörténeteket tartalomelemzéses módszerrel dolgoztam fel.

3. Hipotéziseim

1. A vizsgált közösségben megfigyelhető a kontextusos, metaforikus és szituatív kódváltás mint kommunikációs stratégia.
2. A kódváltás legfőbb funkciója a kárpátaljai magyar kétnyelvű közösségben, hogy a beszélő alkalmazkodjon a megváltozott körülményekhez, sikeresebbé, hatékonyabbá és hitelesebbé tegye mondandóját.
3. A kódváltáshoz inkább pozitív attitűdök kapcsolódnak.

4. A kódváltás pragmatikai okai

A nyelvválasztás döntések sorozata. A kommunikáció alapködjé az a nyelv lesz, amelyen a beszélők kommunikatív kompetenciájának összege a legnagyobb. Ugyanakkor a diskurzus során kerülhet olyan szituációba a beszélő, hogy egyik nyelvről a másikra vált például a sikeres interakció érdekében a megváltozott helyzet miatt.

A kódváltás gyakran olyan kommunikatív stratégiaként használatos, amely nyelvi és társadalmi jelentést hordoz magában (Gumperz, 1970).

A kódváltásnak általában nyelven kívüli okai vannak, vagyis nem nyelvi tényezők befolyásolják, például a szituáció, a beszélők személye, egynyelvűek jelenléte, a nyelvtudás vagy a kontextus. A kódváltásnak tehát mindig vannak pragmatikai okai. A két kód váltakozó megjelenése a beszélgetésben úgy értelmezhető, hogy egyben a kommunikációs szituációt is figyelembe vesszük. Amennyiben a pragmatikai ok nem fedezhető fel, a váltás pragmatikai erejét veszti, és már nem nevezhető kódváltásnak, hanem kódkeverésnek (Navracsics, 2010: 122).

Azok a vizsgálatok, amelyek a kódváltást társadalmi aspektusból közelítik meg, a nyelvkever(ed)és társadalmi hatását nem az egyén szintjén, hanem egy tágabb társadalmi és politikai kontextuson belül vizsgálják (Gal, 1988). Az elemzést pedig nem egy mondaton belül, hanem az interakció szintjén végzik. Susan Gal így fogalmaz: „A kódváltás társadalmi stratégia, amelyet a csoport-határok kijelölésére, áthágására vagy lerombolására használnak; arra, hogy megteremtsék, előhívják vagy megváltoztassák az interperszonális viszonyokat a velük járó jogokkal és kötelezettségekkel együtt” (1988: 247). A kódváltásnak – tisztán funkcionalista megközelítésben – kétféle szerepe lehet a beszédhelyzetben: egységesítő vagy elkülönítő. Egységesítő szerepe van akkor, ha az adott közösségben a beszéd gazdaságosságát szolgálja, nem hangsúlyoz politikai, státuszbeli, rangbeli különbségeket. Elkülönítő szerepet játszik, ha a kódváltásnak meghatározó szerepe van annak tisztázásában, hogy a beszédben résztvevőknek milyen szerep jutott, mit akarnak hangsúlyozni, hogy akarják az egyéni (műveltségbeli, regionális stb.) különbségeket előtérbe helyezni (vö. Navracsics, 1999: 26).

A kódváltások társadalmi szempontú vizsgálatakor Blom és Gumperz (1972) a kódváltás két alapvető típusát különböztette meg, a helyzethez kötött (situational) és a metaforikus (metaphorical) kódváltást. A helyzethez kötött kódváltás társadalmi megegyezésen alapszik. Ilyenkor a nyelvválasztás függ a témától, helytől, beszélőktől és az interakció céljától. A metaforikus kódváltás szintén társadalmi megegyezésen alapszik, de főként nyomatékosításra használjuk (Myers-Scotton, év nélkül).

Ez az általános felosztás túlságosan leegyszerűsítette a kódváltás funkcióit, ezért az újabb kutatások számos új funkciót és kódváltást előidéző okot is is-

mertetnek, s az újabb szakterminológia szerint kontextuális, metaforikus és szituatív kódváltásról beszélünk. A kontextuális és a metaforikus kódváltás a beszélő nyelvi ismereteitől, a két nyelvben vagy nyelvváltozatban való jártasságától, a két nyelvhez fűződő attitűdjeitől irányított kódváltást jelent. A szakirodalomban nincs egységes álláspont arról, hogy egy- vagy két külön típusról beszéljünk-e ez esetben. Bár nyelvi tényezők a kódváltás kiváltó okai ezekben az esetekben, mégis elkülöníthető a két kódváltástípus: kontextuálisnak tekintem a kódváltást akkor, ha kiváltó oka a nyelvi hiány, nyelvi deficit, lapszus, a nyelvtudás hiányossága, funkciója pedig ezek megszüntetése; metaforikusnak azokban az esetekben, ha a kódváltás funkciója a saját- vagy az idegen/másodnyelvhez, illetve annak beszélőjéhez való attitűd, viszony kifejezése, vagy ha a kontextusnak szimbolikus jelentése van. Munkám során tehát külön típusként kezelem a kontextuális és a metaforikus kódváltásokat.

A szituatív kódváltás ezzel szemben a mindenkori kommunikációs helyzet nem nyelvi körülményeitől, tehát külső okoktól (például a beszédhelyzet megváltozása, a beszédtema, a partner vagy partnerek cserélődése, egynyelvűek jelenléte) meghatározott kódváltás (Kontra, 1990: 14). E két nagy kategórián (szituatív és kontextuális) belül a kódváltást kiváltó kommunikációs indítékokat tekintve a szakirodalomban (Borbély, 2001: 192–193) 14 féle kódváltás-típust különböztetnek meg: státuszemelés, szolidaritás, az üzenet perszonalitása, bizalmasság, kizárás, megszólítás, személyes/objektív álláspont kinyilvánítása, kitöltés, kiváltás/kötés, idézés, közbevetés, az üzenet minősítése, ismétlés, fordítás.

5. A kárpátaljai magyarok kódváltási indítékai pragmatikai, kommunikációs szemszögből

A következőkben a teljesség igénye nélkül a kárpátaljai magyar közösség nyelvhasználatában előforduló kódváltási beszédhelyzetekből idézünk néhány példát.

5.1. Szituatív kódváltások

5.1.1. A megváltozott szituáció, egynyelvűek jelenléte

A megváltozott szituáció, például egy egynyelvű megjelenése, vagy az **üzenet perszonalitása** kódváltást válthat ki.

(1) U1: *Máma mindenki hazament?*

U2: *Xa? [Mi?]*

U1: *Сьогодні всі пішли додому? [Ma mindenki hazament?]*

S: *Так. [Igen.]*

U1: *У hajnaliba is?*

S: *Нем. [Nem.]¹*

(2) *Én nem tudtam akkor, hogy kicsoda Nagy Imre, de azt mondta Andropov Hruscsovnak: „Ti szmotri, mi jevo tudá posztávili, á on nám v rot posztrál!” (No, nézd meg, mi tettük őt a polcra, s erre a szánkba csinált!) Hruscsov dühösen válaszolt: „Likvigyirováty!” (Likvidálni!)²*

Bár ez utóbbi kódváltás **idézet**, mégis az itt szereplő hírességekről tudjuk, hogy *egynyelvűekről* van szó, s a történetet elmesélő kárpátaljai adatközlő a *hi-telesség kedvéért* is választhatta a kódváltás stratégiáját.

5.1.2. Interakciós szintér, beszédtema

Hivatalos ügyintézés közben, hivatalos témákról beszélgetve gyakori a kódváltás:

(3) *ÜGYFÉL: Jó napot kívánok!*

HIVATALNOK: Добрый день! [Jó napot kívánok!]

ÜGYFÉL: A kisvállalkozói engedélyeket itt lehet kiváltani?

HIVATALNOK: Давайте будем так, чтоб понимать друг друга. Я не знаю по венгерски. Знаете по русски? [Csináljuk úgy, hogy megértsük egymást. Én nem tudok magyarul. Tud oroszul?]

ÜGYFÉL: Dá.

(4) Munkaértekezlet hanganyagrésze

- *Itt két lehetőség van: vagy a földet kérni a városi tanácsházától **po szhidne korésztuvánnjá** [közös használatról] további privatizációs lehetőséggel, vagy máris kiszámoltatni, mennyi az ára, és akkor megvenni. Megvenni. Akkor nem lesz kérdés, hogy a tanács előre segít, tehát előre fog menni átvenni a pénzt...*
- *Igen, de **po szhidé korésztuvánnjá**, az meg évente földadót kell fizetni, s az meg jelentős összeg...*
- *Na és Paszkal meg megmásítja, oszt kész. Oszt mi van!? Meg kell beszélni, hogy legyen egy olyan tiszta kép, hogy el lehessen menni akár Andruszhoz, akár Maszkaljhoz. Legyen egy kérvény, nekünk kellene, hogy ilyen és ilyen, ezt adják át. Beteszünk egy resenyiét [határozatot] az oblásznoj szovetbe [területi tanácsba], **resenyije peredaty tudé, i vszjo**. [határozat, hogy átadják, és kész] És semmi.*
- *Ahhoz, hogy elkezdjük, kellenek nekünk **a szhodnájá dokumentácijá** [összegző dokumentáció], és...³*

A kérdőív kitöltése közben készített hangfelvételek és a megfigyelői tapasztalatok alapján kiderül, hogy sokan tanulásról (főleg az ungvári egyetemisták) és hivatalos témákról beszélgetve gyakran váltanak át magyarról ukránra, vagy kevernek beszédükbe ukrán/orosz szavakat, kifejezéseket. Ezeknek nagy része egyszavas kódváltás. Ilyen kódváltásokat találtunk például a munkaértekezlet hanganyagában, ahol jogi témákról beszélgettek. Ezek az egyszavas kódváltások

általában **kitöltések**, amikor is beszélők azt a szót, kifejezést mondják ki ukránra váltva, ami az adott helyzetben, szövegkörnyezetben szerintük a legmegfelelőbb

5.2. Kontextuális kódváltások

Kontextuális kódváltásról akkor beszélünk, ha a kódváltásnak nyelvi okai vannak: nyelvtudás hiányossága, nyelvi defficit, lapszus.

A Rétegzett 2009 felmérés alkalmával arra is rákérdeztünk, hogy *Előfordult-e, hogy egy beszélgetés alatt több nyelvet is használt vagy nyelvet váltott? Milyen esetben és miért?* Mivel ez nyílt kérdésként szerepelt a kérdőívben, a statisztikai elemzéshez a megkérdezettek véleményeiből típusválaszokat alakítottunk ki. A megkérdezettek döntő többsége saját bevallása szerint vált(ogat)ja a nyelveket beszélgetései során az interakció sikeressége érdekében.

5.2.1. Kitöltés

Több adatközlő is beszámolt olyan esetről, hogy az interakció alapkódját azért változtatta meg – általában a kisebbségről a többségire –, mert nem tudták magukat jól kifejezni, nem jutott eszükbe a kifejezés, tehát nyelvi deficit, lapszus miatt.

Kérdőíves válaszok:

„Akkor váltottam, ha nem csak magyarul tudtam kifejezni azt, amit mondani szerettem volna.”

„Igen, amikor nem jut eszembe egy magyar szó, de ukránul igen.”

„Ha ukránul kell megszólalnom, ha valamilyen szót nem tudok, helyettesítem magyarral, remélve, hogy megértenek.”

„Előfordult. Például, mikor együtt utaztam haza egy olyan személlyel, aki ukrán nemzetiségű, de tud magyarul, csak nem mindent ért. Ezért bizonyos dolgokat ukránul kellett elmagyaráznom.”⁴

(5) Interjúrészlet

TM: Sokan jártak akkor?

AK: Akkor sokan jártak a bibliotékába [könyvtárba] sokszor olyan, hogy **ocseredj**. [sor volt, sorba kellett állni]⁵

5.2.2. Idézés

Az eddigi kutatások szerint a kárpátaljai magyar beszélő kárpátaljai magyarral szituációban a leggyakoribb kódváltás-típus az *idézés* (vö. Csernicskó, 2003: 122; Beregszászi, 2004b: 36–37; Márku, 2008), amikor is a beszélő a korábban más nyelven elhangzott párbeszédet felidézi, szavainak alátámasztására használja, mintegy személyesíti, hitelesíti mondanivalóját (lásd még Lanstyák, 2000a: 162). A mi korpuszunkban is számos ilyen példát találtunk.

(6) *Nem győztük azt elvárni, mindig mondták, hogy **szkoro igyos domoj, szkoro igyos domoj**, de bizony a szkoro igyosbu három esztendő lett.*⁶

(7) **Bilet jeszty?** (Jegy van?). Nézek, mint a bárgyú, osztán mondom neki, hogy „nye ponyimáju”. Mutassa, hogyhát a jegyet. Mondom: „nincs”.⁷

(8) – S mert biztos voltam benne, hogy néhány mondattal nem tudnám vele megértetni az igazságot, érdeklődésre akkor is az egyszerűsítés szándékával, szememet szégyenlősen lesütve ezt böktek ki:

Zá bljádzstvo.

A zászlós tekintete párás lett, s bizalmasan közeledve, tarkómat, arcomat végigsimítva ezt suttogta fülembé:

Dá, sz tákimi glázámi mozsno bljádováty. (Hát igen, ilyen szemekkel lehet is latorkodni.).⁸

5.2.3. Kiváltás, kötés

A kötés az a kódváltás-típus, amikor egy egyszavas kódváltás kivált egy folytatást az átváltott nyelven. Vagyis azon a nyelven folytatódik tovább a beszélgetés, amelyre egy szó erejéig átváltott a beszélő (Clyne, 1967; Borbély, 2001: 207).

(9) – Mondja, Jani bácsi, **vszjo nási! Vszjo? Vszjo!** [mindenki a mieink közül való! Mindenki? Mindenki!].⁹

(10) Interjúrészlet

TM: Igen, de... ma úgy nem. Mikor volt ott... **сухий чиз, туди ми не бѹдували** [száraz hó, mi oda nem építettünk].

5.2.4. Fordítás

Borbély Anna, könyvében egy általa új típusnak tekintett kódváltásfajtát is leír, melyet *fordításnak* nevezett el (2001: 213–214). Lényege, hogy az egyik nyelven elhangzott vagy leírt szövegrészt a másik nyelven megismételnék, lefordítanak abból a célból, hogy tartalmát, jelentését ismertté tegyék azok számára is, akik esetleg nem értették. Lanstyák István (2000) a fordítást nem tekinti valóságos kódváltásnak.

(11) **Pravityelsztvennaja telegrama, vagy hogy van. Kormánytávirat, széles piros csíkkal.**¹⁰

Ilyen típusú kódváltás néha a kárpátaljai magyar nyelvű újságokban is előfordul, amikor magyar nyelven említenek egy olyan intézményt vagy fogalmat, amit a közösségben rendszerint ukránul ismernek. Ilyenkor a szövegben a magyar nyelvű elnevezés mellett zárójelben feltüntetik annak ukrán nyelvű változatát is.

De arra is van példa, hogy egy ukrán nyelvű szövegrészt fordítanak le magyarra.

(12) *Kérek egy Kárpáti Igaz Szót – mondom.*

Kárpáti Igaz Szó ne je. Prodala optom – kapom a választ.

Bár szűkebb pátriánkban aligha szükséges, azért álljon itt szabad fordításban a válasz: „Kárpáti Igaz Szó nincs. Egy tételben eladtam.”

(13) *„Po pjáty, po pjáty!”, hogy ötössével.*¹¹

5.2.5. Ismétlés, magyarázat

Az ismétlés a kárpátaljai magyarok azon kódváltási stratégiája, amikor a beszélő a partnere számára úgy próbálja meg érthetőbbé tenni mondanivalóját, hogy azt vagy részben, vagy teljes egészében megismétli a másik nyelven is.

(14) *Vi so tu robitye? Micsinál itt mama? Sto gyélájetye tu vonka? Micsinál itt kint? Sto robitye vonka?*¹²

A magyarázat, azaz az üzenet minősítése, nem más, mint az egyik kódon elhangzottak részletezése vagy hangsúlyozása.

(15) *Szóval ilyen Vászja, a mindenből a legdrágábbat bunkó, aki a legelegánsabb étteremben is azt kérdezi a főúrtól: „Csi babgulyás je?”, ami annyit tesz, jó, jó, hagyjuk a fenébe a fárasztó etikettet, a teknőcbéka-leveseket, elő azzal a babgulyással.*¹³

(16) *Zavtra vernyotyesz, ahogy ők mondták. Holnap visszatérsz.*¹⁴

5.3. Metaforikus kódváltások

Ha valaki egy többségi nyelvről kisebbségi nyelvre vált, az gyakran egy társadalmi csoport iránt érzett *szolidaritást* fejez ki. Kifejezheti a nyelvvel és azok beszélőivel szemben tanúsított attitűdjét, viszonyát, hozzáállását. A váltás tehát a beszélő háttérét jelzi a hallgató számára, ha a hallgató hasonló váltással reagál, akkor bizonyos fokú egyetértés jön létre. Az ilyen váltás természetesen felhasználható arra is, hogy másokat kirekesszen a csoportból (Crystal, 2003: 453). Tehát a metaforikus váltással szolidaritásunkat vagy épp elutasításunkat fejezhetjük ki „mi” és „ők” dichotómián belül.

5.3.1. Szolidaritás

Az alábbi válaszok szerint az adatközlők szolidaritásból, a többségi kétnyelvű beszédpartner kedvéért, „verbális gesztusként” váltottak egy olyan kódra – általában a többségire –, amin mindketten jól kommunikálnak.

Kérdőíves válaszok:

„Például egy ukrán nemzetiségű, de magyarul is beszélő lánnyal magyarul kezdtem beszélgetni, majd később áttértünk az ukránra”.

„Esetleg akkor, ha valaki ukrán nyelven szólt hozzám, és én megpróbáltam válaszolni rá”.

„Igen, olyan esetben, hogy egy társaságban voltak ukránok is, és hozzám szóltak, és én ukránul válaszoltam nekik”.¹⁵

5.3.2. Kizárás

Az általunk gyűjtött korpuszban találtunk olyan példákat, amikor a nyelvek közötti váltás stratégiáját alkalmazzák egynyelvű anyaországi turistákkal szemben a kommunikációból való *kizárásra*.

(17) Spontán beszélgetés

V1: Ez mi?

E1: Halva.

V2: Az micsoda? Élve nem lehet?

E2: **Дай йому покуштувати!** [Adjál nekik megkóstolni!]

E1: Már annyit **покуштували, що майже не осталось.** [Már annyit kóstolták, hogy alig maradt]

V3: Ez kisajtolt napraforgóból készült, azt izesítik fel. Édesség.

V1: Van benne mogyoró is, úgy látom.

E1: Kóstolja meg!

E2: Finom, próbálja!¹⁶

5.3.3. Nyelvi ellenállás, kódtartás

A beszélő célja lehet az is, hogy *ellenálljon a többségi nyelv dominanciájának* (Lanstyák, 2000: 11). Ilyenkor kommunikatív kompetenciájának ellentmondóan viselkedik, nem vált nyelvet – pedig a helyzet megkívánja –, hanem következetesen saját kisebbségi nyelvén beszél.

A kódtartás tipikus esetét példázza az alábbi, Beregszász egyik hivatalában rögzített beszélgetés. Az ügyfél következetesen a magyar nyelvet használja, míg a hivatalnok ukránul beszél. Mindketten kétnyelvű nyelvi módban voltak, hiszen a hivatalnok probléma nélkül reagált a magyar kérdésekre, értetlenség nem merült fel, tolmács segítségét sem kérte a hivatalnok. Az ügyfél a Hodinka Intézet terepmunkása volt, szabadon beszél ukránul, mégsem váltott át, ragaszkodott nyelvhasználati jogaihoz (erről bővebben lásd Csernicsekó, 2010b).

(18) *ÜGYFÉL: Jó napot kívánok! Ha valaki munkanélküli segélyre akar beiratkozni, akkor milyen papírokat kell beadni?*

HIVATALNOK: Паспорт, трудова книжка і код ідентифікаційний. [Személyi igazolvány, munkakönyv, adószám.]

ÜGYFÉL: És zaját [kérvényt] nem kell írni?

HIVATALNOK: То потім ми вам покажемо, тільки приходьте до нас після першого числа. [Azt majd mi megmutatjuk, csak jöjjön be hozzánk el-seje után.]

5.3.4. Érzelmi és nyelvi nyomaték kifejezése

A kérdőíves felmérés megkérdezettjei között is kevesen voltak azok, akik nyíltan ellenérzéseiket fejezték ki az ukránnal szemben, és kijelentették, hogy nem váltanak a többségi nyelvre, még felszólításra sem.

A metaforikus kódváltás kiváltó oka lehet még az érzelmi, nyelvi nyomaték, a bizalmasság kifejezése vagy épp a státuszemelés.

(19) *Ej, job tvoju máty – azt mondja – hát te nem jelentkezel, mikor én téged kereslek?!*

5.4. Kódváltás mint nyelvi játék, stílushatás

Lanstyák István a kódváltást illetően a következő funkciókat sorolja fel: a kommunikáció hatékonyabbá tétele, a mondanivaló nyomatékosítása, nyelvgyakorlás, stílushatás, humor (2000: 11). Ez utóbbira S. Gal kitűnő példát hoz fel, amikor a romániai németeket említi: „Egy csupa német társaságban a németek románul kezdtek vicceket mesélni, s ezt azzal magyarázták, hogy a németben nincsenek jó viccek” (Gal, 1991: 145). Német Andrea (2001, 2002: 147) egy felvidéki magyar kisközösségben végzett a kódváltási stratégiákra vonatkozó kutatásokat. Ő is beszámol olyan esetről, ahol a szlovák alapnyelvű társalgásban fesztelenül viccelődtek a kódváltással.

A különböző kódváltás-típusok vizsgálatokor talákoztam olyan esetekkel, amelyeket nyelvi játékként értelmezhetünk: azért váltanak a beszélők kódot, hogy kifigurázzák, viccessé tegyék mondanivalójukat.

Navracsics (1999: 27) szerint a metaforikus kódváltás a hagyományos kontextus új, más szövegösszefüggésben való szimbolikus használata. Ezért az alábbi példákat metaforikus kódváltásnak tekintem, mivel a nyelvi játék során a kódváltással a többségi nemzethez (főleg a rendszerváltás előtti hatalmi rendszerhez), s a hozzájuk tartozó nyelvekhez való szimbolikus (és érzelmi) viszonyulást is kifejeznek a beszélők.

(20) *Davaj, davaj, jobb volt tavalý, nem volt davaj! Remélem, csak olyat mondok, hogy nem akasztanak föl érte. Vagy ha fölakasztanak? Úgyis meg kell döglöni egyszer! Most erre megiszunk. Amíg az a zászló leng, addig az a törvény van! Igaz? Na isten, isten! Manyifeszt, manyifeszt, obmanuli ljudej feszt! Még nem hallottad? Manifeszt, manifeszt, becsapták az embert feszt.*

Nem ismerős? Csak mert nézel rám, mint Lenin a burzsoáziára! Ez meg egy ősi Ung vármegyei magyar szólás! Az újságunk írta. De az is Ung vármegyei magyar szólás, hogy az orosz először bejön, aztán kopog. De nem olyan ősi. Csak minél hamarabb jöjjenek a gólyák is! Akkor már talán meleg lesz.

(21) *Öcsém, nem semmi az a lila ház a sarkon, **tákoj cvet, meggymártásověj,** nem?! [olyan színű, mint a meggymártás]*¹⁷

(22) Interjúrészlet

TM: *És hogyan emlékszik az első szovjet időkre?*

AK: *Hát akkor igen nehéz volt, mert amikor azt mondta, hogy **harasov**, azt hittük, hogy egy kanál só kell az ételbe, azér mondja, hogy **haraso**. Nem értettünk akkor egy szót se, hisz az édesapám akkor éppen odahaza volt, mer a katonaságból leszerelt, és odahaza volt.*¹⁸

A fenti idézetekben a kódváltások gyakran idézések, felidézések. Írott nyelvben ennek indítéka a stílushatás, a magas érzelmi hőfok visszaadása, megragadása – mint az alábbi újságból vett példákban (az első idézetben káromkodás, a másodikban szólás) –, és ezek az idézetek általában erősen jelölt kódváltások.

(23) *Rendkívüli dilemma elő került a jaltai szavazatokat összeszámoló bizottság, mivel az egyik szavazó a Régiók Pártja melletti rublikába a szavazatát jelentő „x” helyett a következőket írta: **HUJ VAM.** Félreérthetetlen?!¹⁹*

(24) *Mármint az a fajta rendszer, amit a szovjet parancsuralom alakított ki, s amelyet Ukrajna is megörökölt. **Kirzovaja szapoga, gyedovscsina**, az, hogy a magyar gyerekeket amolyan guláglogikával több ezer kilométerre vitték a szó szoros értelmében szolgálni... Katonadolog.*²⁰

6. A kódváltás megítélése

A kétnyelvű beszélő jellemzője, hogy beszélgetés során nehézség nélkül, sokszor észrevétlenül vált át a másik nyelvre (vö. Borbély, 2001: 187).

A Rétegzett 2009 kutatás során explicite is rákérdeztünk, hogy *Előfordult-e, hogy egy beszélgetés alatt több nyelvet is használt vagy nyelvet váltott?* Az adatközlők 68%-a igennel válaszolt a kérdésre, vagyis saját bevallásuk szerint volt már rá példa, hogy váltogatták a beszélgetés alatt a nyelveket, 32% viszont nem váltogatja. Nyílt kérdésben rákérdeztünk a váltás/váltogatás indítékaira is.

Néhány tipikus válasz:

7. táblázat: Előfordult-e, hogy egy beszélgetés alatt több nyelvet is használt vagy nyelvet váltott? Tipikus válaszok és a váltás indítéka (Rétegzett 2009)

„Előfordult már ilyen. Ha idegen volt a társaságban, vagy ha olyan történetet mondok el, ami ukrán nyelven történt meg velem.”	Idézés
„Ha anyuval beszélek, akkor fordul elő ilyen.”	Beszédpartner
„Például, van olyan, h. foglalkozok román iskolából gyerekekkel, ukránul foglalkozok vele, ugyanakkor tudom, hogy az tud magyarul. Akkor az általános beszélgetést magyarul folytatom, a szakanyagot pedig ukránul adom elő.”	Beszédtema
„Baráti körben, szomszédokkal, mivel ők is tudnak oroszul és magyarul is.”	Kétnyelvű nyelvi mód
„Szoktam néha poénosan oroszul bevágni néhány mondást, meg ha hirtelen csak más nyelven jut eszembe a szó, akkor is.”	Nyelvi játék
„Amikor magyarul nem tudok valamilyen szót, átváltok az ukrán nyelvre.”	Nyelvi hiány
„Ha közbeszólt valaki, s utána úgy folytatjuk.”	Kiváltás, kötés
„Előfordult, pl. abban az esetben, amikor szakmai dolgoról is szó esett. Ha például más nemzetiségű személy volt a társaságunkban.”	Beszélgetés témája
„Ez olyankor fordul elő, ha nem magyar a beszélgetőpartnerem. Mivel sem az ukránt, sem az oroszot nem beszélem anyanyelvi szinten, sőt mindeketőt nagyon hiányosan bírom, így kénytelen vagyok változtatni, h. megérttessem magam.”	Beszédpartner, egy-nyelvű nyelvi mód, nyelvtudás hiányossága
„Előfordult már többször is. Például, ha egy olyan társaságban vagyok, ahol magyarok és oroszok is vannak vegyesen, mindkét oldallal ki kell alakítani a kontaktust, hogy ne érezzék magukat kellemetlenül.”	Beszédpartnerek, többnyelvű nyelvi mód

Ezekből a válaszokból láthatjuk, hogy a legtöbb esetben, ha utólag, vagy explicite rákérdezőnk, hogy az adatközlők nyelvhasználatának jellemzője-e a kódváltás, milyen nyelveket használt az előbbi megnyilatkozásában, váltott-e nyelvet, akkor konkrét példákat képesek említeni, sőt általánosításokat is képesek levonni saját kódváltási stratégiáikról. A kódváltás indítékai pedig az adatközlők saját bevallása szerint is széleskörű: a kódváltást kommunikációs stratégiaként alkalmazzák, ha korábban elhangzott történetet idéznek, ha megváltozik a beszédhelyzet, vagy egynyelvűek vannak jelen a társaságban, szakmai beszélgetésekben, ha a beszédtema ezt kívánja, vagy ha a nyelvtudás hiányossága miatt nem jut eszükbe a megfelelő szó vagy szekvencia a társalgás alkalmán.

Tehát a korábbi szakirodalommal ellentétben, miszerint a kódváltást nem veszik észre beszélőkben a beszélők (Crystal, 2003: 453), a kárpátaljai magyar-domináns kétnyelvű beszélők többsége nagyon is tudatában van annak, hogy éppen melyik nyelvet használja; s azzal is, hogy amikor hatékonyabbá, színeesebbé, hitelesebbé akarják tenni a beszélgetést, magyarul/ukránul beszélve gyakran ukrán/magyar nyelvtudásukat is segítségül hívják.

A kódváltás az egész világon a kétnyelvűség természetes velejárója, megítélése az egynyelvűek részéről mégis igen negatív. Gyakran illetik gúnynevekkel az ilyen nyelvi keveredést: „franglais”, „frangol”, „magyol”, „hunglish”, „ungárdajcs”, „fele magyar, fele tót” (vö. Wardhaugh, 2002: 94; Crystal, 2003: 453). A kétnyelvű beszélőket, talán pont az ilyen bírálatok miatt, feszélyezi a nyelvek közötti váltás, és az egynyelvűek társaságában vagy hivatalos alkalmakkor, illetve teszthelyzetben igyekeznek elkerülni. Informális környezetben, szituációkban viszont a kétnyelvűek interakcióinak természetes és hatásos sajátossága. A kétnyelvűek is ambivalensen ítélik meg sajátos nyelvi kompetenciájukat: vannak, akik elítélik saját magukat is a kódváltások miatt, vannak, akik nyelvhasználatuk természetes stratégiájának tekintik.

Mára már számos kutatás, és a jelen felmérés is igazolja, hogy a kódváltás nem két nyelv véletlenszerű használata egy megnyilatkozáson vagy beszédhelyzeten belül lustaságból vagy nyelvi kompetenciák hiánya miatt, hanem éppen ellenkezőleg, nagyon is szabályozott, és a beszélgetőpartnerektől a két nyelv és a közösségi normák alapos ismeretét követeli meg. Ezek a normák határozzák meg, hogyan használják a nyelvet, hogy a társalgás résztvevői kifejezhessék nyelvhasználatukkal szolidaritásukat, ismerőségüket, jelezhessék a szituáció változását. A kárpátaljai magyarok körében sokan büszkén és tudatosan vállalják nyelvhasználatuk e sajátosságát, ahogyan az egyik interjúalany is mondta, „*van itt egy olyan nyelvjárás, amit kárpátaljainak szoktak hívni*”, és tisztában vannak azzal – ahogyan a munkában elemzett felmérések is rámutattak –, hogy magyar beszédükben gyakran használnak másodnyelvi kölcsönelemeket, alkalmaznak kódváltásokat.

Természetesen vannak olyanok is a közösségben, akiket már megbélyegeztek nyelvhasználatuk miatt, s „*magyar kecskének*” titulálták vagy „*lemagyárkálták*” őket (vö. még Karmacsi, 2005: 153), s ezért szégyellik és saját maguk is negatívan viszonyulnak kódváltásos, idegen kölcsönelemeket tartalmazó nyelvhasználatukhoz.

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk azt is, hogy a kódváltás a kárpátaljai magyar nyelvhasználat nem legjellemzőbb sajátossága, csak egy közülük.

Több mint fél évszázada ismert, hogy egy kétnyelvűségi helyzetben lévő közösségben a gyakori kódváltások utalhatnak a nyelvcsere, sőt kapcsolatban állnak vele (Weinreich, 1953). Ebben a munkában nem vizsgáltam a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban bekövetkezett kódváltások előfordulási gyakoriságát, ehhez további kutatások szükségesek, de azt láthatjuk, hogy a szakirodalomból (Lanstyák, 2000; Borbély, 2001; Márku, 2008) ismert típusokra szinte kivétel nélkül Kárpátalján is található példa. Ugyanakkor a kárpátaljai magyarok határozott identitással rendelkeznek, egy tömbben élnek, saját magyar nyelvváltozatukhoz pozitívan viszonyulnak, ezért általában véve a közösséget a közeljövőben nem fenyegeti a nyelvcsere. Mivel azonban a kárpátaljai magyar közösség is – mint minden közösség – rétegzett, ezért egyes rétegei/csoportjai már most is

nyelvcseré-helyzetben vannak, főleg szórványvidéken (vö. Cserniczkó, 1998, 2003; Gereben, 1996; Orosz, 2007; Hires-László, 2010).

Bár a kódváltás jelensége és egyes sajátosságai minden kétnyelvű közösségben azonosak vagy hasonlóak, előfordulási gyakoriságuk, típusaik és megítélésük közösségenként eltérőek lehetnek. Kárpátalján a kódváltás megítélése ma is ambivalens, s addig így is lesz, míg élnek olyanok a világon, akik a kétnyelvűséget abnormális jelenségnek tekintik, s míg a nyelvi alapú diszkrimináció nemcsak divatos, hanem törvények által támogatott is lesz. Ezért fontos, hogy az élnyelvi kutatásokkal a továbbiakban is feltárjuk a kétnyelvűség különleges voltát, hiszen tapasztalati tény, hogy a bilingvis személyek semmivel sem kevesebbek, mint a monolingvisek, sőt bizonyos vonatkozásokban többek: gondolkodásuk divergens, személyiségük flexibilis, szociális problémákra lényegesen érzékenyebbek, toleránsabbak másokkal és más kultúrákkal szemben (vö. Navracsics, 1999: 30).

7. Összefoglalás

A kódváltásnak mindig vannak pragmatikai okai, valamilyen céllal történik. A kutatás tervezésekor felállított hipotézisünk beigazolódott: kárpátaljai magyar közösségben gyűjtött megnyilatkozások alapján megfigyelhető a kontextusos, metaforikus és szituatív kódváltás mint kommunikációs stratégia.

A kódváltás legfőbb funkciója a kárpátaljai magyar kétnyelvű közösségben, hogy a beszélő alkalmazkodjon a megváltozott körülményekhez, egynyelvűekhez egy beszélgetésben vagy hivatalos szituációban, hogy sikeresebbé, hatékonyabbá és hitelesebbé tegye mondandóját. Ennek érdekében gyakran vált kódot, mikor idéz egy korábban elhangzott beszélgetést, vagy nyelvi hiány miatt kitöltéshez, magyarázathoz, ismétléshez folyamodik L1/L2 nyelven. A metaforikus kódváltást a kárpátaljai magyar közösségben is előszeretettel használják a csoportközi viszonyok jelölésére: a szolidaritás vagy a státusz jelzésére vagy épp a nyelvi ellenállás, a kommunikációból való kizárás eszközeként.

A jelen és korábbi kutatások alapján a kárpátaljai magyar beszélők kódváltásának leggyakoribb típusa, funkciója az idézés, de a nagy nyelvi anyag alapján az is kiderült, hogy gyakran használják nyelvi játékként, stílushatásként is, hogy kifigurázzák, viccessé tegyék mondanivalójukat. Ez is azt támasztja alá, hogy a kódváltás legtöbbször tudatos kommunikációs stratégia, melynek okai és céljai vannak, használatuk során társadalmi normákhoz igazodnak a beszélők.

De hogy valóban biztosak lehessünk abban, hogy a kontaktusjelenségek a beszélő által is észlelt s tudatosan használt sajátosságai nyelvhasználatuknak, a kérdőívben olyan kérdéseket is érintünk, amelyeket eddig nem nagyon vizsgáltak: például hogy saját bevallásuk szerint váltanak-e kódot vagy sem, ha igen, miért, és hogyan viszonyulnak ezekhez.

Mindössze az adatközlők 2%-a nem nevezte meg a kódváltásai okát, egyharmada pedig saját bevallása szerint nem szokott nyelvet váltani, legtöbbjük véleménye szerint ukrán nyelvtudásuk hiányosságai miatt nem is lennének képesek erre. Ugyanakkor kiderült, hogy kommunikatív kompetenciájuknak része ez a stratégia: az adatközlők csaknem felének nem volt olyan sérelemtörténete, hogy megszólták volna őket nyelvhasználatuk miatt, tehát képesek voltak a szituációnak megfelelően nyelvet választani, vagy nyelvváltással reagálni a megváltozott körülményekre. A kontaktusjelenségek használatához ambivalens attitűdök társulnak: vannak, akik szégyellik, csúnyának, helytelennek tartják saját vagy mások nyelvhasználatát emiatt, de a többségük elfogadja, a soknyelvű kárpátaljai lét és nyelvhasználat természetes velejárójának tekintik a kódváltást, a kölcsön-elemeket pedig a Kárpátalján használt magyar nyelvi rendszer/nyelvváltozat szerves részének tartják. A beszélők számára ugyanis épp olyan természetes a különböző nyelvekből származó elemek használata (bizonyos kommunikatív célok és stratégiák elérése érdekében), mint az egynyelvűek számára az, hogy egyszer nyelvjárásban, másszor köznyelven szólalnak meg, s egy következő szituációban valamely regiszter elemeit használják, s mindez állandóan variálható a stílus (azaz a beszéd formalitásfokának, tehát a beszélő saját beszédére irányított figyelmének) a változtatásával.

A kommunikatív kompetencia felől megközelítve tehát: a kétnyelvűségi jelenségek szerves részét képezik a kárpátaljai magyar beszélők (alap)nyelvváltozatának, egy kontaktusváltozatot hozva létre, amit a közösség tagjai „*po Zákárpátszki*”-ként, *kárpátaljai nyelvjárásként* azonosítanak (lásd még Márku, 2010, 2011).

Források, jegyzetek

- ¹ Helyszín: ukrán–magyar határátkelőhely; résztvevők: U1 – kétnyelvű nő, U2 – többségi nyelvű orosz–ukrán nő, S – kétnyelvű sofőr.
- ² *Együtt* 2006/3. 35.
- ³ Készült: 2004. 02. 04., Beregszász. Lejegyezte: Márku Anita.
- ⁴ *Fiatalok* 2006, Rétegzett 2009.
- ⁵ Az interjú azonosítókódja: 365 – Kerekhegy 1938-n.
- ⁶ P. Punykó, 1993: 33.
- ⁷ P. Punykó, 1993: 79.
- ⁸ Vári Fábrián László: Tábori Posta. *Együtt* 2006/4. 7.
- ⁹ Zelei, 2000: 97.
- ¹⁰ Zelei 2000: 125.
- ¹¹ P. Punykó, 1993: 30.
- ¹² Zelei, 2000: 53.
- ¹³ Benezky Éva: *Napló*. http://www.hhrf.org/up/manz/0405/15_i.html.
- ¹⁴ Zelei, 2000: 147.
- ¹⁵ *Fiatalok* 2006.
- ¹⁶ Helyszín: piac, édességesnél; résztvevők: V1 – 1. sz. vásárló (magyarországi magyar), V2 – 2. sz. vásárló (magyarországi magyar), V3 – 3. sz. vásárló (fiatal kárpátaljai nő), E1 – 1. sz. eladó (középkorú bilingvis nő), E2 – 2. sz. eladó (középkorú bilingvis nő).
- ¹⁷ Spontán beszéd: 1982_f_Vári.
- ¹⁸ 215_RÁT_1934_FÉRFI_ANYTR.
- ¹⁹ *Kárpáti Igaz Szó* 2007. október 24. 3.
- ²⁰ *Ukrainai Magyar Krónika* 2007. október 24. 3.

Irodalom

- Bartha Cs.** (1999) *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Beregszászi A.** (2004) A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In: Beregszászi A. és Cserniczkó I. (szerk.) *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint. 36–44.
- Blom, J-P. and Gumperz, J. J.** (1972) „Social meaning in linguistic structure: code-switching in Norway”. In: Gumperz, J. J. and Hymes, D. (eds.) *Directions in Sociolinguistics*. New York: Holt Rinehart and Winston. 407–434.
- Borbély A.** (2001) *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya.
- Crystal, D.** (1998/2003) *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Cserniczkó I.** (1998) *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó / MTA Kisebbségkutatató Műhelye.
- Cserniczkó I.** (1999) Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság. *UngBereg*. 88–102.
- Gal, S.** (1988) The Political Economy of Code Choice. In: Heller, M. (ed.) *Codeswitching*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Grosjean, F.** (1982) *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gumperz, J. J.** (1970) Verbal strategies in multilingual communication. In: Alatis, J. (ed.) *Bilingualism and language contact*. Washington, D. C.: Georgetown University Press.

- Gumperz, J. J.** (1982) *Conversational Code Switching. Discourse Strategies*. Cambridge UP. 59–99.
- Hires-László K.** (2010) „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni”: a nemzeti és lokális identitás fakto-
rai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár: PoliPrint.
- Karmacs Z.** (2005) „...magyar kecskének neveztek...” avagy a magyar nyelv presztízse Kárpátalján
(az Aréna sátorfesztivál lakói körében elvégzett kérdőíves felmérés alapján). In: Beregszászi A. és
Papp R. (szerk.) *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Et-
nikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet / II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 140–158.
- Kontra M.** (1990) *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Budapest: MTA Nyelvtudo-
mányi Intézete.
- Lanstyák I.** (2000) *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó / Kalligram
Könyvkiadó.
- Lanstyák I.** (2007) Általános nyelvi mítoszok. In: Domonkosi Á., Lanstyák I. és Posgay I. (szerk.)
Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda / Tinta
Könyvkiadó. 174–212.
- Márku A.** (2008) *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kár-
pátaljai magyarok körében*. Monográfia. Ungvár–Beregszász: PoliPrint Kft. / KMF. Rákóczi-fü-
zetek XLVIII. 172.
- Márku A.** (2009) A kódváltáshoz kapcsolódó attitűdök és nyelvi mítoszok a kárpátaljai magyarság
körében In: Borbély A., Vančóné Kremmer I. és Hattyár H. (szerk.) *Nyelvideológiák, nyelvi attitű-
dök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézete / Gramma
Nyelvi Iroda / Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kar / Tinta Kiadó.
373–383.
- Márku A.** (2010) „Mindig legyen érvényes történeted!” A kárpátaljai magyarok kódváltási stratégiái
pragmatikai nézőpontból. In: Kozmács I. és Vančóné Kremmer I. (szerk.) *Közös jövőnk a nyelv II.
Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre
vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science*. Univerzita
Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoeurópskych štúdií / Konstantin Filozófus Egyetem,
Nyitra, Közép-európai Tanulmányok Kara, Nitra. 35–47.
- Márku A.** (2011) „Po Zákárpátszki” Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommuniká-
ciós stratégiák (nyelvválasztás, kódváltás) szocio- és pszicholingvisztikai aspektusai a kárpátaljai
magyar közösségben. PhD értekezés. Veszprém: Pannon Egyetem.
- Myers-Scott, C.** Code-switching. In: Coulmas, F. (ed.) *The Handbook of Sociolinguistics*.
Blackwell Publishers. 217–237.
- Navracics J.** (1999) *A kétnyelvű gyermek*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Navracics J.** (2010) Kódváltás és kódkeverés kétnyelvűek spontán beszédében. In: Navracics J. és
Lengyel Zs. (szerk.) *Nyelv, beszéd, írás. Pszicholingvisztikai tanulmányok I.* Segédkönyvek a nyelv-
vészet tanulmányozásához 107. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 121–129.
- Orosz I.** (szerk., 2007) *Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok oktatási
helyzete egy kutatás tükrében*. Ungvár: PoliPrint.
- P. Punykó M.** (1993) *Reggelt adott az Isten. A szenvedés évei kárpátaljai népi elbeszélésekben*. Deb-
recen.
- Wardhaugh, R.** (2002) *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris.
- Weinreich, U.** (1953) *Languages in Contact. Findings and Problems*. New York: Publications of
Linguistic Circle of New York – Number 1.
- Zelei M.** (2000) *A kettézárt falu*. Budapest: Ister.